

המקומות, מהם שכבר עמד עליהם כהנא, אם כי עדיין לא ראה כדבריו בשעת כתיבת מאמרו את גליונות "הישוב"⁴⁵ ומהם שהוא מעורר בעצמו. כך, למשל, הוא תמה על הכרוז נגד החרמות של הפוחזים והריקים בשקלוב החתום בידי הבעש"ט ושנים עשר תלמידיו⁴⁶, שאושר על ידי רבי מאיר מרגליות, רבן של לבוב ואוסטראה, משנת תקי"ז — בזמן שידוע לדבריו, שעד שנת תקל"ב לא הוצא בליטא וכרייסין כל חרם נגד החסידים. כן הוא מביע דעתו, שהחומר הנוגע להשתתפות הבעש"ט בוויכוח עם הפראנקיסטים הוא מזויף, כי "אנו יודעים: א) שהוויכוחים בין הרבנים והפראנקיסטים בלבוב ארכו כשני חודשים, מחצי תמוז עד חצי אלול תקי"ט; ב) שראשי המדברים מצד הרבנים היו הרב חיים הכהן רפפורט מלבוב, הרב נתן משה מבוהורודשאני ורבי דוד ב"ר אברהם מסטאניסלב — ואם נניח שהשתתפו באסיפה גם הבעש"ט ור' דוד מיאזלוביץ, יש לשער שהיו בכלל ארבעים הרבנים והפרנסים שנזדמנו לאסיפת לבוב⁴⁷ בלי הזכרת שמותיהם בפרוטוקולים; ג) הוויכוחים לא הנחילו נצחון להרבנים — והבישוף הלבובי מיקולסקי בסגרו את האסיפה הודיע, שהיהודים נוצחו בוויכוח ע"ד שש השאלות הראשונות והשאלה השביעית (ע"ד עלילת הדם) עדיין לא נתבררה כל צורכה ותימסר להחלטת בית-דין של שלטון הכנסיה הקתולית" — ובכן, שואל דובנוב, איפה כאן הנס, ומה ההצדקה להפוך את כ"ו בתמוז ליום שמחה?⁴⁸ לכן אומר דובנוב: אם נבוא לדון מתעודות כאלה על השאר צריכים היינו לפסול את כל האיגרות שבאו מהמקור החדש שנתגלה, אבל אין אנו רשאים להוציא גזר-דין סתמי כזה, ראשית משום שבקבצים שלנו יש תעודות שאמיתותן איננה מוטלת בספק ואחרות, שאין בתוכן סתירה למעשים הידועים לנו ממקורות אחרים.

דובנוב חוזר לנושא בפרק "הגניזה החדשה: איגרות הבעש"ט ותלמידיו" בספרו "תולדות החסידות" (ת"א תרצ"א, עמ' 425-433). אם כי הפעם כבר היו לפניו יתר הפירסומים בענין זה, אין הוא מחדש כאן הרבה בטיעונו על עצם הכתבים, אלא שמסקנתו היא יותר נמרצת. וכך הוא אומר: "מכיוון שמוכר הזיוף בתעודות היותר חשובות, רשאים אנו לפקפק באמיתות שאר מכתבי הבעש"ט הנוגעים בעסקי משפחה, רפואות וסגולות וקבלת פדיונות ממבקשיהן וגם בהדרכת התלמידים בדרך החסידות". הוא ממשיך וקובע: "הכותבים החדשים של האיגרות עשו את מלאכתם באופן בדוק ומנוסה: בתוך תעודות מזויפות הם מכניסים לפעמים מכתבים אמיתיים — ע"י ערבוב קורטוב של אמת הם רצו להשביח את מקח השקר". בניגוד לדעתו של כהנא, שהצביע על המו"ס שפירא כמזייף, מעלה דובנוב השערה משלו, כי מחבר האיגרות היה דוקא אחד מחסידי לובביטש "כי תמיד

45 ראה עמ' 206, הערה 2.

46 ראה "גנוזי נסתרות", עמ' יד, סי' מח.

47 דעה זו הולמת את המסורת שהבאנו לעיל בשם הרב וורטהיים.

48 ראה שם עמ' יח, סי' נט.

הוא מרומם על לשונו את רבי שניאור זלמן מלאדי — מייסד שיטת חב"ד". אחר לבטים ובניגוד להסתייגותיו החלקיות בלבד בהרצאת דבריו, מסכם בכל זאת דובנוב, כי "הגניזה החרסונית אינה אלא פרי עבודתו של איזה חסיד חרוץ, שהמציא כל אותם הכתבים וטרח להתאים את תוכנם אל אגדות החסידות ואל התעודות הנמצאות בספרים שונים על החסידות"⁴⁹.

תרומה מקורית תרם לוויכוח זה הסופר ובעל אוסף האוטוגראפים ד"ר אברהם שבדרון (שרון). כאשר ראה את האגרות שהיו בידיו של הרב שמחה אסף⁵⁰ נתעוררו בלבו ספיקות לגבי צורת הכתב והדיו והחליט לבדוק את הדבר. הוא שלח פיסות קטנות מהנייר לבדיקה מיקרוסקופית לפרופ' יוסף וזה, מנהל "המכון למיקרוסקופיה טכנית ולתורת הגלמים האורגניים" בוונינה — וזה העיר, אחר בדיקה, כי הנייר עשוי מציבת (צללוזה) של עץ ומחומר קש. ייצור נייר מעץ וקש התחיל, לדבריו, בשנת 1846, כתשעים שנה אחר הסתלקות הבעש"ט. עד אז עשו נייר רק מסמרטוטים. שבדרון הסיק לכן, כי המכתבים הללו וכן ודאי יתר המכתבים, שפירסם הרב אסף, הם מאוחרים ואם — הוא אומר — גם יתר מכתבי ה"גניזה" כתובים על אותו סוג של נייר, הרי אף הם בחזקת זיוף.

שבדרון בכל זאת איננו נחפז לפסוק הלכה. מתוך זהירות ראויה לשבח הוא אומר, כי "יתכן שבגניזה הוסיף משהו צרור מכתבים מזוייפים ולכן אין להחליט לא לחיוב ולא לשלילה, כל עוד לא נבדקו האוריגינלים אחד אחר אחד"⁵¹. במאמרו, שפירסם כעבור כמה שנים "לבירור שאלת הגניזה החרסונית" (מאזנים, שבועון, שנה א, גליון 18, ת"א י"א בבתמוז תרפ"ט) הוא מספר, כי על תוצאות הבדיקה המיקרוסקופית הודיע לאדמו"ר רבי יוסף יצחק מלובביטש כריגה. ביום ו' בטבת תרפ"ט השיב לו מזכיר האדמו"ר, ר' יחזקאל פייגין, והוא מעתיק מכתבו במאמרו. שם נאמר בין היתר: "בכל קבוצות המכתבים הנמצאים באוצרו (של האדמו"ר) מהמתנה של הגביר החסיד (ר' שמואל גור אריה) המתחלקים לכמה מערכות: א) מערכת גליונות של דברי תורה הכתובים מכ"ק ר' אדם בעש"ט מראפשיץ לכ"ק הבעש"ט נ"ע וסוף זמן כתבם בשנת תצ"ב; ב) מכתבי כ"ק הבעש"ט נ"ע לבני ביתו, לתלמידיו הצדיקים, לחבריו הצדיקים הנסתרים, לאנשי מעשה העוסקים בפדיון שבויים, החלטות של אסיפות שונות — — ; ג) מכתבי תלמידי כ"ק הבעש"ט נ"ע הצדיקים המפורסמים, איש לרעהו, ואלופם כ"ק המגיד ממזריטש נ"ע בראשם, משנת תק"ך עד תקל"ג; ד) מכתבי תלמידי כ"ק המגיד למורם ורבים ואיש לרעהו

49 בהערה מסיימת מעיר דובנוב, כי אליהו גאלאנט, שעבד כמה שנים בארכיון הקיובי, מעיד במכתב משנת תרפ"ז, שלא נמצאה שם מעולם חבילה של כתבי חסידים מעין זו. ראה גם בספרו של מנשה אונגער "ר' ישראל בעל שם טוב" (ניו-יורק 1963), עמ' 124.

50 ראה לעיל.

51 ראה המאמר "הקץ לאגדת הגניזה החרסונית" מאת י"פ במוסף "דבר" מ"ט חשון תרפ"ט (גליון 1044).

ואלופם כ"ק הרב המלאך בן כ"ק המגיד נ"ע בראשם, עם הרבה גליונות דברי תורה וסיפורי מעשיות, הנהגות ואורחות צדיקים משנת תקל"ו; ה) מכתבי כ"ק הרה"צ ר' מענדל האראדאקער וכ"ק הרה"צ ר' ברוך ממזבז' ועוד משנת תקל"ז-מ"ו; ו) מכתבי כ"ק אדמו"ר רבינו הגדול, בעל התניא, משנת תקכ"ט עד שנת תקע"ב, אשר מבין כולם מתקבצים להרבה מאות גליונות.

ועוד במכתבו של פייגין: "על רוב הגליונות יש מספר עם חתימת איזה פקיד. אין גם ספק אשר כל הכתבים, מכתבים וגליונות, אינם כתב יד קדשם של הוד כ"ק מוריני ורבותינו זצוק"ל אשר אליהם מתייחס התוכן האמור בהמכתבים. ועל פי שלושה עדים יקום דבר זה: באוצר של כ"ק אדמו"ר הבא בירושה מדור לדור ישנם: א) כתב יד קדשו של כ"ק מוריני הבעש"ט נ"ע מכבר, אשר היה עוד באוצרו של הוד כ"ק אדמו"ר רבינו הגדול בעל התניא, ונראה דכל אלה אינם מאותו הכתב כלל; ב) כן ישנו כתב יד קדשו של הוד כ"ק אדמו"ר רבינו הגדול, אשר מבין כולם נראה, כי כל הכתבים האלה הבאים מהגניזה אינם אלא העתקות, כתב יד מעתיק בלבד.

בדבר עצם העניינים בגליונות יש להם יסוד גדול בקבלה, כי הרבה דברי תורה שם הם ביאורים נפלאים בעניינים עמוקים בחוכמת הקבלה וביסודי תורת החסידות, באורחות חיים במידות טובות ואין ספק כלל וכלל, כי רוב הדברים מתייחסים לבעליהם הוד כ"ק רבותינו הקדושים זצוק"ל."

בשולי מכתבו של פייגין מעיר ומסכם שבדרון: "מי שסובר, שאף אם המכתבים אינם אוריגינליים, הם אינם מזוייפים, אלא הם העתקות נכונות שנעשו בזמן מאוחר — הרשות בידו לחשוב כך וזהו עניין לחוקרי התוכן."

כל האדמו"רים לבית רוז'ין, אשר לידיהם הגיעו העתקי המכתבים, לא היה להם כל ספק באמיתותם. היתה זו מסורת בבית אבותיהם, כי איגרות הצדיקים נלקחו מבית ראש שושלתם הצדיק רבי ישראל מרוז'ין בזמן מאסרו ונתגלו אחר המהפכה ברוסיה. הם לא נמנעו גם ממסירת ההעתקים לפירסום, כי ביקשו להפיץ על ידם אור חדש בעולם החסידות. הפירסום נעשה בעידודם ובברכתם⁵². גם המומחים בבית הושאטין הרב דויד פרנקל ור' ליפא שוואגר, הידועים בבקאותם בספרים עתיקים ובכתבי-יד, לא העלו כל ספק בדבר. כמגינים עקביים על אמיתות הכתבים הופיעו האדמו"רים לבית שניאורסון מלובביטש וכל החוסים בצלם. כאשר מערכת הקובץ החב"די "התמים" התחילה להדפיס מאוצרות הגניזה, היא הביאה בראש איגרתו של מוהריי"ץ, המוסר גם דעת אביו המהרש"ב. את דעתו

52 ראה בהקדמות של לנגרמן, מרגליות-ביבראיער, ובלאך לקבצים שלהם, ובראש הקובץ של פרנקל מכתבו של האדמו"ר מהושאטין. האדמו"ר רבי ישראל מטשורטקוב מסתמך על צוואת המגיד, ראה "ישמח ישראל" (ווינה תרצ"ג), עמ' קנח.

הברורה של אדמו"ר זה אנו שומעים גם ממכתב מזכירו, כפי שציטטנו מתוכו. אף האדמו"ר רבי מנחם מנדיל שליט"א, היושב עתה בברוקלין, מחזיק בדעת קודמיו והוא איתן בהשקפתו כי כתבי ה"גניזה" הם אמיתיים⁵³.

מערער על אמיתות ה"גניזה" קם גם בחוגי חב"ד. דוד צבי הילמן, שהוציא לאור את "איגרות בעל התניא ובני דורו" (ירושלים תשי"ג), שנאספו ממקורות שונים בדפוס ובכתבי-יד, והוסיף עליהם ציונים והערות, הדפיס בסוף הספר קונטרס מיוחד על הגניזה החרסונית, כדי להוכיח זיופה. הוא מעיד על עצמו: "אגב עבודתי באיסוף מכתבי רבינו ובחומר המשתייך לזה בדקתי את מכתבי הגניזה הללו עד מקום שידי מגעת והגעתי למסקנה, שכל מכתבי הגניזה שראו את אור הדפוס הנם מזוייפים מתוכם".

הילמן מביא בסוף הספר שבעים ושישה מכתבים מהגניזה, שיש להם שייכות לבעל ה"תניא", 69 מתוך 306 המכתבים, שנתפרסמו ב"התמים" ו-7 ממקורות אחרים. להוכחת קביעתו הוא מעלה עשרה נימוקים, הראויים לפחות לתשומת לב:

א. הסגנון. המכתבים כתובים לדעתו בסגנון אחד. השוואת המכתבים הללו למכתבים האמיתיים, שנדפסו בספרים שונים, תוכיח, כי סגנונם שונה. שפתם של אלה דלה ומשובשת, אשר לא כן לשון המכתבים האמיתיים.

ב. היחס שבין בעלי המכתבים. במכתבי הגניזה כותב הרב לתלמידו "לתלמידי", "רביך ומורך" — ואין זו דרכם של גדולי הדורות להבליט רבנותם.

ג. שמות וכינויים וחתימות. במכתבי המגיד ובנו מכונה רבי שניאור זלמן "זלמינא", כינוי מקובל בוואלין, אבל לא בליטא ורייסין. שם העיר הרשום בחתימה אינו מתאים לזמן ישיבתו שם, כפי שידוע לנו. לעתים מופיעים גם שמות המשפחה, כגון: רפפורט, הורוויץ — דבר שאינו נהוג בדורות ההם.

ד. תאריכים. ברוב המכתבים העתיקים אין כלל תאריכים וכאן מופיעים תאריכים בכל המכתבים. התאריכים רשומים לרוב על פי פרשיות השבוע ויש לעתים סתירה כשהפרשיות מתחברות. יש חתימות שבעליהן לא היו עוד בחיים ולהיפך יש ולצד חותמים חיים מופיעה ברכת המתים.

ו. הכתובת של פקיד השלטון הרוסי אינה רק ראייה לסתור. הלשון הרוסית של הפקיד יערומייוב, המעיר בחתימתו, כי "האיגרת היא מן הניירות שנמצאו בעת החיפוש בבית ה"רביץ" סרול שולמוביץ פרידמן בעיירה רוזשין (קייב) על מנת לתרגם לשפה הרוסית" וכן הכתיב הם משובשים.

ז. תוצאות הבדיקה של שבדרון.

ח. ברוב המכתבים אין דברי תורה.

53. את מכתביו בנושא נביא להלך. כן היה נחרץ בדעתו זו בדבריו המרשימים בשיחתי עמו, ביום ה' בתמוז תשכ"ז, בה גלגלנו שעה ארוכה במעונו, בלי להתרצות לקבל גם דעת-ביניים מתונה.

ט. למה לא נמצאו יחד עם ה"מכתבים הקדושים" גם איזה דוקומנטים של הערכאות הרוסיים הקשורים למאסרו של הצדיק מרוז'ין.

ובסוף הוא רושם הערות למכתבים שנדפסו בחוברת "התמים", מהן שכבר העירו לפניו ובעיקר סתירות בתאריכים ותמיהות על התוכן.

הילמן קיצוני מאוד ברצונו לפסול הכל כזיוף עד שהוא אין לפסול גם את חליפת המכתבים בין הבעש"ט ורא"ג מקוטוב, שאושרה כנכונה בלי שיוור ספק כלשהו. הוא מנסה להישען בקביעה זו על בעל "תולדות חכמי ירושלים", אולם אין לכך כל יסוד⁵⁴.

בתגובה לדברי הילמן נתפרסם מכתבו של האדמו"ר רבי מנחם מנדל מלובביטש מאדר תשי"ד⁵⁵. במכתב זה כותב האדמו"ר שליט"א בין היתר: "לדידי, שראיתי כשלוש מאות מכתבים אצל כ"ק מו"ח אדמו"ר (חלק מהם לא ניתן רשיון לפרסם), הנה אדרבא בלי שום ספק, אשר התוכן אוטנטי הוא וברצות ה' ויהיה זמני פנוי יותר, הנה בדעתי להו"ל עוד פעם את כל המכתבים שנדפסו ב"התמים" בהוספת מכתבים שהרשה כ"ק מו"ח אדמו"ר להדפיסם אז, אלא שנפסקה בינתיים הדפסת "התמים" ובתור הקדמה להם לבאר טעמי ונימוקי המכריחים את מסקנתי הנ"ל. אצטט כאן רק שתי נקודות: (א) ידועים לכל אלה שהיו בזמן הופעת מכתבי הגניזה בדרום רוסיה, האנשים בעלי שם ובפרט אלו שהיתה להם ידיעה בתולדות החסידות ותורתה, וביניהם לא היה אף אחד שמוכר היה וגם יכול היה לכתוב מכתבים כאלו מצוצים מאצבעו; (ב) להשיג בזמן ההוא, בשעת בלבול המדינות הגדול ושעת חידום בקישור בין מדינה לחברתה, קלף כזה שעליו נכתבו המכתבים, היה כמעט דבר כלתי אפשרי.

רוב קושיות אלה המפקפקים באמינות המכתבים יסודם בזה שמצאו בהם כמה סתירות בתאריכי המכתבים וכו', היינו בטעויות התלויות רובן ככולן באות ותיבה אחת — גם במעתיק היותר טוב לכל הפחות ב-5% של השורות יש טעויות ולכן מגיהים פעם שניה ושלישית. לאידך גיסא — מזויף הרוצה למכור הכתבים לאחד מבתי האדמו"רים, היינו לאלו שיש להם ידיעה בקורות ימי החסידות ותורתה, כודאי ידויק ויגיה כמה פעמים — מציאות הטעויות הן אדרבא הוכחה, שהמכתבים לא נכתבו ע"י מזויף שרצה למוכרם — זוהי הוכחה נוספת למסקנת כ"ק מו"ח אדמו"ר, אשר כנראה שמעה מפי אביו האדמו"ר⁵⁶, אשר: (א) בלי ספק התוכן הוא אוטנטי; (ב) נעתק מכתב ידם של אלו שיד ושם להם וידיעה עמוקה בתורת החסידות וגם הקבלה. — מי שראה מאות מכתבים אלו בבת אחת, שבאופן כזה הביאו אותם למכירה לב"כ לובביטש — לא היה מקום לדעה שזהו גוף כתי"ק, כיון שבכולם הכתב וכן הקלף היה דומה בכל הפרטים. נוסף על כהנ"ל — הנה בחלק

54 ראה ב"תולדות חכמי ירושלים", ח"ג, עמ' 58.

55 "הספר", כתב-עת לביבליוגרפיה בעריכת צבי הרכבי, שנה א', קונטרס א (ירושלים, אייר תשי"ד).

56 ראה "התמים" א, עמ' ט.

מהמכתבים שלא נתפרסמו היו קמיעות, אותיות עם תגין ונקודות שונות וכפי ששמעתי מכ"ק מו"ח אדמו"ר, נמצא בהם וכן במכתבים עניינים שלא נודעו ברבים כ"א באו במסורה רבי מפי רבי מאדמו"ר הזקן עד לאדמו"ר אביו של כ"ק מו"ח אדמו"ר".

האדמו"ר מלובביטש מעלה גם השערה חדשה, לפיה נעשו ההעתקות בחופזה על פי פקודת הצדיק מרוז'ין כבר לאחר שהוחרמו, כדי להחליף אותן במכתבים שהוחרמו והן הוכנסו במקומם בהסכמת הפקיד או הפקידים ששוחדו במצוות הרבי⁵⁷.

באיגרת נוספת⁵⁸ מיום י"ג באייר תשי"ד חוזר האדמו"ר שליט"א מלובביטש בהרחבה לאותו עניין, כדי לחזק דעתו ולבססה. הוא דוחה את טענות המשיגים ומכוון דבריו בעיקר נגד ד"צ הילמן, בלי להזכיר שמו, רק שם הספר.

נימוקי האדמו"ר הם בערך אלה:

א. בשביל מערכת "התמים" הכין העתקים אברך אחד בריגה, שהיה אומנם ירא שמים, אבל לא דייקן, בפרט בתאריכים וכיו"ב, עניינים שלא תפסו מקום מיוחד אצל החסידים. ב. מופרכת הטענה, כי סגנון המכתבים הוא אחיד, כי הרי בגניזה נמצאו מכתבים, שנדפסו זמן רב לפני גילוי הגניזה. הדמיון הרב בין מכתבים מסויימים מוסבר על ידי רצון החסידים לחקות את רבותיהם.

ג. ריבוי השגיאות בהעתקות מוסבר בחיפזון בו נעשתה המלאכה, אם אמנם נכונה ההשערה, כי ההעתקות נעשו בימי המאסר. עצם מלאכת ההעתקה מתוך כתב-יד מסולסל היא קשה, מה גם שהמעתיקים מלכתחילה לא הקפידו על הדיוק.

ד. אף המראה החיצוני של המכתבים וכן הכתובת הרוסית שעל רוב המכתבים באו מתוך צורך ההטעיה.

57 ראה "הספר" א, עמ' 26.

58 "הספר", קונטרס ב/ג (תשרי-אדר תשט"ו), עמ' 30.

באותה חוברת של "הספר" (עמ' 32-42) מפרסם ד"צ הילמן תשובה מפורטת לשתי האיגרות של האדמו"ר מלובביטש. הילמן חוזר באריכות על טיעונו הקודם שבסוף הספר "איגרות בעל התניא ובני דורו" ומעתיק לחיזוק דעתו את דברי המערערים הקודמים כהנא, שברדון ועוד. הוא מתפלמס עם טיעונו של האדמו"ר מלובביטש ומגלה, כי שמע מפי האדמו"ר מגור רבי ישראל זצ"ל. כי אביו האדמו"ר (רבי אברהם מרדכי) זצ"ל, חייוה דעתו על ההעתקים שנשלחו אליו, כי הם מזוייפים על סמך הסגנון, התוארים וכו'. וכך כתב גם לר' פנחס יעקב לוי: "בטח נודע לך אשר המכתבים שנדפסו בחותם הבעש"ט ז"ל כולם מזוייפים ובאשר הוצאת סגולה מתעדרים לחזור ולהדפיסם טוב להודיעם". כן שמע שגם האדמו"ר רבי ישכר דוב מבלז, שלפניו הובאה איגרת אחת הכיר בזיופה. מפי השמועה הוא מוסר גם, כי החסיד ר' יוסף הורנשטיין קנה אף הוא כמה מכתבים משפירא, אך כשראה שהמכתבים מתרבים אצלו מיום ליום התחיל לחשוד והכיר בזיופם.

הילמן בירר וקבע, כי שמו הפרטי של שפירא היה נפתלי צבי וכינוהו הערשעלע והיה בנו של החסיד ר' ישראל שפירא, מנכבדי קהילת מקארוב.

ה. לשאלה למה קטן אחוז המכתבים בעלי תוכן תורני מפנה האדמו"ר למכתב חותנו האדמו"ר ב"התמים"⁵⁹, ממנו מתעלם בעל "איגרות בעל התניא ובני דורו". ועוד הוא מוסיף: "מי שיש לו ידיעה קלה ביותר בהנהגת נשיאי החסידים בדורות ההם, יודע אשר לא כתבו את תורתם, כי אם במקרים יוצאים מן הכלל וגם אז רק בקיצור נמרץ".

ו. אין יסוד לשאלה על שכמה מהמכתבים נחתמו בצירוף שם האם, כי מנהג חסידים הוא בכתבם לרכם לצרף שם האם לחתימתם ולא דווקא ב"פדיון נפש".

האדמו"ר יוצא בחריפות נגד ההנחה, שאם רק יוכיחו שמכתב אחד מזוייף הרי זו הוכחה, שכל הגניזה מזוייפת. על יסוד טענה מופרכת זו, הוא אומר, אפשר חלילה להוכיח, שכל ספרינו מזוייפים, כי נמצאו בהם טעויות דפוס או הוספות מזמן מאוחר, כגון ההוספות של רבנן סבוראי בש"ס וכו'. אדרבא, אם ימצאו בין המכתבים אפילו רק מכתב אחד שהיה ידוע במסורה סודית, רבי מפי רבי, הרי אין זה עניין שיכול משהו לזייף. לזיופים מעין אלה נדרשים כשרון וידיעה בענייני קבלה וחסידות, נוסף על ידיעה פנימית ביחסי האדמו"רים אחד לחבירו ובני ביתם — ופלא הדבר, שאיש בעל כשרונות לא יפרסם משהו בשנים שלפני גילוי הגניזה או לאחריה. בדורות עברו אם נתעורר חשד זיוף של ספר הצביעו על החשוד, כגון בעניין הזוהר הזכירו את ר"מ דיליאון וכן בדורות האחרונים, בנוגע ל"כשמים ראש", המצבות שמצאו בקרים, הירושלמי על ס' קדשים ועוד.

האדמו"ר אומר, שאפילו האדמו"ר ממונקאטש, בעל "מנחת אלעזר"⁶⁰ — אשר בסופה וסערה היתה דרכו ולא נזהר מביטויים חריפים "בכתבו ע"ד כללות מכתבי גניזה זו כותב בזהירות ידועה"⁶¹.

59 ראה לעיל.

60 האדמו"ר רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש, ראה עליו הספר "תולדות רבינו" מאת דוד כהנא (מונקאטש תרצ"ח).

61 דוקא דברי האדמו"ר ממונקאטש בעניין הגניזה נראים בעיני חריפים, כי כך הוא אומר בין היתר: "והנה זה מקרוב נדפסו בשם הבעש"ט ותלמידו הרד"ב המגיד הגדול ועוד ועוד כהנה מצדיקים אשר כפי דבריהם הם מאוצר הממשלה בקיוב או במקום אחר ברוסיא אשר לקחו זאת מאת הרב הקדוש מרוזין זי"ע בעת שמו אותו במאסר ל"ע — — אמנם בראותינו הכתבים הנדפסים מלבד ההשערה למבין כי ידי זרים המזייפים זאת בימינו או מקודם שלטו בהם אשר אין מהדרך וא"צ להציע בזה, אך הזיופים הניכרים ביותר כיוון שניתנה רשות למשחית הביאו עוד מכתבים כמו מהסופר הקדוש ר' משה זי"ע מפשעווארסק אשר אין להאמינו — — ועוד כזה יותר תראה עוד דוגמא מזיופי המכתבים האלו בחי' הרמ"ל הביא מכתב מקדוש זקני רבינו הרמ"ל מסאסוב זי"ע משנת תקל"ו והוא מזוייף — — והן אלו לדוגמא הוכחות גדולות וממנו תקיש על השאר. קורא נעים, השמר והזהר מבלי תאמין בס' וראה שם עוד, בספרו "דברי תורה" (מהדורה חמישאה, מונקאטש תרצ"ג, מהדורה חדשה — ירושלים תשל"ד), סי' ט. ואמנם ב"חידושי הרמ"ל" לצדיק רבי משה יהודה לייב מסאסוב, שהוציא לאור אחד מצאצאיו הרב נחמיה שפירא (ווינא תרפ"א, מהדורה שניה ניר-יוק תשי"ח) ח"ג, עמ' 38, מצטדק המו"ל בהערה ק שם על שלא הביא בין מכתבי הרמ"ל גם מכתבו לרבי מ"מ מקוסוב "כי נראה בטח שהמכתב מזוייף. וכן

1234567

בסיכום חותם האדמו"ר בדברי חותנו האדמו"ר המוסר דעת אביו, לאחר שבחנו כתבי הגניזה במשך כמה חודשים, כי "תוכן הכתבים והמכתבים אמיתי והסתירות הן קלות ערך לגבי הפלאת תוכנם והם היחידים שראו חלק זה של כתבי הגניזה, שתוכנם: עניני קבלה, כינויים שונים משמותיו של הקב"ה, שמות מלאכים ושירתן, צירופי שמות והשבעתן ועוד". מאז כתב האדמו"ר מלובביטש מכתבו הראשון עברו כעשרים וחמש שנים. עדיין לא נמצא לו הזמן הפנוי, כדי לקיים תוכניתו "להוציא לאור עוד פעם את כל המכתבים"⁶². פירסום זה היה ללא ספק מכריע הכרעה מוסמכת בשאלה וחותם את הוויכוח הממושך. חבל על שמתמהמה.

אני עצמי נגעתי נגיעה קלה בנושא זה בכמה הזדמנויות⁶³. כל השנים עקבתי אחר הפירסומים ונמנעתי מנקיטת עמדה או הבעת דעה. נשמע לי הערעורים, שהלכו וגברו, אולם חזקו טענות המגינים על מקורות ה"גניזה". נראתה בעיני עמדת הביניים, של המבקרים המתונים, המעלים השגות ומהססים במסקנותיהם. דחיתי את נעימת הפסקנות הכוללנית, ביחוד של אלה החוקרים החדשים, המסתמכים על דברי אחרים, כי "הוברר והוכח למעלה מכל ספק, שכל החומר שנתגלה כביכול בגניזה אינו אלא מעשי זיוף" ולא טרחו בעצמם לבדוק אף חלק מהחומר.

אחר ששים שנות וויכוח ספרותי זה, שהוא ללא ספק וויכוח לשם שמים, לגופו של עניין, ביקשתי לסקור את כל הדעות. נדמה לי, שלא אתרחק מהאמת, אם על יסוד כל העדויות אעז לסכם פרשה זו בדברים קצרים אלה:

א. אוצר הכתבים, המכונה "גניזת חרסון", אומנם נתגלה אחר המהפכה ברוסיה בארכיון המשפטי, שנתגלגל לחרסון, ואיננו פרי זיוף זדוני של פלוני או אלמוני, רודף רווחים כספיים;

הסכים עמדי כ"ק ש"ב ההגה"צ מו"ה חא"ש שליט"א האבד"ק מונקאטש יצ"ו ויש לנו על זה כמה הוכחות ברורות" שהוא מפרטן, ומביא עוד נימוק נוסף של הגאון מבוטשאטש (רבי מאיר אריק). גישתו הביקורתית של האדמו"ר ממונקאטש לא חסה גם על סיפורי אגדה ומעשיות חסידים. בהעירו על הספר "שיחות חיים" על רבי חיים ממוגלניצה בספרו "דברי תורה" (מהדורה תנינא, מונקאטש תרפ"ט) אות כה, הוא אומר: "ספר זה אם כי יש עליו הסכמת גדולים מהותו וגורלו כרוב ספרי מעשיות ותולדות כאלה, אשר רובם מבובלבים ומבלבלים ומעורבים בכוזבים ודמיונות ולא דייקו לכוון האמת ולהבחין בין גברא לגברא". במקום אחר הוא כותב: "ואמת כי סיפורי מעשי הצדיקים האמיתיים הם גורמים ליראת שמים — לעומת זה התגברו הכוזבים ומדפיסים ספרים מלאים סתירות ושקרים והמה מבלי ומחריבי עולם" (שם אות עח) וכן "ע"ד מה שראיתי בס' 'תפארת מהרא"ל' צריך בדיקה אם אמת שיצאו הדברים האלה מפי הסבא קדישא משפאלא" (שם, אות צד).

62 ראה לעיל.

63 במבוא לספרי "החסידות וארץ ישראל", במאמרי "פרקי הבעש"ט" ב"גוילין", גליון י-יא (ת"א ניסן תש"ך) המובאים באסופה זו; ובהערה ב"סיני" כרך סח, עמ' קצט.

ב. מקורו של אוצר זה הוא בבית הצדיק רבי ישראל מרוז'ין, ששקד לאסוף איגרות צדיקים וחפציהם ואליו נהגו חסידיו לשלוח מכתבים והעתקיהם שנפוצו במקומותיהם. כל החומר הוחרם על ידי הרשות בזמן המאסר של הצדיק;

ג. החומר בעיקרו, אולי רובו הגדול, היה בהעתקים ולא בכתב־יד מקורי של המחברים וכותבי המכתבים. בכך מוסברים השיבושים בהעתקות ותוספת־מעתיקים אפשריים, שגרמו בלבולים ואף סתירות־דברים;

ד. מאחר שאין עוד טוען, כי המכתבים הם מקוריים ולא העתקים, בטילות ממילא ההערות הרבות בנוגע לטיב הנייר, הדיו, צורת הכתיבה ודומיהן;

ה. המצוי אצל הספרות החסידית, ביחוד בספרי האגדה שלה, יודע כי כותביהם מעולם לא הצטיינו בדיוקנות־יתר מבחינת סגנון, כרונולוגיה ותאריכים, שמות, הבאת דברים בשם אומרם ובדומיהם. טעויות רבות שכיחות בהם — ומה דווקא כתבי "הגניזה" שנקפיד עמהם עד כדי להצביע על כל טעות קטנה כגדולה?

ו. אם תתאמת השערת האדמו"ר מלובביטש שליט"א בדבר מלאכת־ההעתקה המהירה תפתח דרך להסברת כל שיבוש אפשרי, כולל הלשון המשובשת של הפקיד הרוסי; ז. אפילו השגותיו הענייניות החזקות של פרופ' מאיר בלבן בעניין המכתב לרבי נחמן מהורודנקה⁶⁴ הקשור להשתתפות הבעש"ט בוויכוח עם ראשי הפראנקיסטים בלובב אף הן ניתנות ליישוב. יתכן והבעש"ט היה רק בין היועצים והמכנים את הוויכוח יחד עם רבנים אחרים ואילו בעצם הוויכוח לא השתתף ולכן אין שמו נזכר בפרוטוקולים ובעדויות החיצוניות. אפשר, כי נכונה המסורת שבין צאצאי הבעש"ט כפי שנמסרה על ידי הנשיא המנוח זלמן שזר. יתכן אפילו, שההזמנה מכוונת להתייעצות־חירום אחרת ולא דווקא לאותו וויכוח, שאינו נזכר כלל באותו מכתב.

ח. שמות משפחה, ביחוד של משפחות מיוחסות (כגון: רפפורט, שפירא, הורוויץ), כבר היו בשימוש באותם דורות, כפי שנראה בהסכמות לספרים ואפילו במצבות עתיקות. ט. לא אעז להכריע ולפסוק, כי כל הכתבים הם אמיתיים כפי שיצאו מידי המחברים להם יוחסו. יתכן מאוד, שיש בתוכם גם מכתבים או פתקים מזוייפים. ואם אומנם כן הוא, הרי אין אלה זיופים מאוחרים, כדעת אברהם כהנא ושמעון דובנוב, כי אם דווקא זיופים בני דורם, שכבר היו באוספו של הצדיק מרוז'ין. י. מכל מקום רובם המכריע של הכתבים הוא אמיתי ואפשר לראות בהם חומר בעל ערך היסטורי.

64 "גנזי נסתרות", עמ' יב, סי' מא.